

ТЕОРІЯ І МЕТОДОЛОГІЯ БІОГРАФІКИ

УДК 929+930.1

<https://doi.org/10.15407/ub.22.013>

Володимир Іванович ПОПИК,
доктор історичних наук, професор,
член-кореспондент НАН України,
директор Інституту біографічних досліджень
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського
(Київ, Україна)
<https://orcid.org/0000-0001-8746-1026>
poruk@nbuv.gov.ua

БІОГРАФІКА В РОКИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ: ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ, ЗДОБУТКИ, НЕРОЗВ'ЯЗАНІ ПРОБЛЕМИ, ЗАВДАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ МАЙБУТЬОГО РОЗВИТКУ

Стаття присвячена аналізу характерних рис і особливостей основних етапів розвитку вітчизняної біографіки впродовж 30 років незалежності України. **Мета** дослідження — визначити зміни в загальній світоглядній та проблемно-тематичній спрямованості біографічних досліджень, осмислити сучасний стан і провідні тенденції їх еволюції, чергові завдання і подальші перспективи поступу. **Методологія** дослідження ґрунтується на комплексному застосуванні загальнонаукових методів аналізу і синтезу, узагальнення, пояснення, систематизації та класифікації, і емпіричних — спостереження, опису та порівняння. **Наукова новизна** статті полягає в спробі виявлення й узагальнення закономірностей еволюції ідейних засад, уявлень про мету і призначення біографіки серед інших напрямів гуманітарних досліджень у роки незалежності України, розширення проблемно-тематичного діапазону, збагачення форм і методів біографічного письма, освоєння теоретичних і методичних здобутків європейської і світової гуманітарної науки та культури. Досліджено характерні особливості, здобутки й проблеми, які поставали на різних етапах розвитку української біографіки, сучасні тенденції та перспективи її подальшої еволюції. **Висновки.** Показано суттєві якісні відмінності, що визначали стан і спрямованість поступу вітчизняної біографіки на етапах її становлення в першому десятилітті незалежності, поступального розвитку в період між двома Майданами, та сучасного піднесення, обумовленого суспільно-політичними й духовними зрушеннями в українському суспільстві останніх років. Розуміння і врахування цих особливостей важливі для орієнтації дослідників, наукових установ та видавців щодо визначення сучасних пріоритетів, завдань і перспектив на майбутнє.

Ключові слова: українська біографіка, роки незалежності України, етапи розвитку біографічних досліджень, інтелектуальна і духовна атмосфера суспільства.

Актуальність теми дослідження. Відзначення 30-річчя незалежності України спонукає до глибокого аналізу шляху, пройденого за цей час вітчизняною біографією як важливим спрямуванням гуманітарної науки і культури — насамперед задля того, щоби ясніше зрозуміти уроки минулого, їх значення для її подальшого розвитку, визначити першочергові завдання на майбутнє.

Аналіз новітніх досліджень та публікацій. Досвід досліджень та інформаційної роботи в галузі біографіки, напрацьований упродовж останніх десятиліть, піднесення їх теоретичного та методичного рівня, засвоєння набутку європейської та світової науки і культури не здобули ще узагальнювального висвітлення, хоча зроблено в цьому плані вітчизняними науковцями чимало. Ключові питання розвитку біографіки в роки незалежності України, насамперед у розрізі її довідкового напрямку, а також загальних методологічних проблем, висвітлені в працях В. І. Попика [19; 20; 21], Н. І. Черниш [24], В. В. Бездрабко [1], С. М. Ляшко [15], здобутки окремих дослідницьких осередків та видавнича діяльність провідних друкованих органів у галузі біографіки — у публікаціях Л. Д. Березівської [2], Н. П. Марченко та В. В. Патик [16], Т. П. Демченко та С. Г. Іваницької [9], І. О. Федорів [23]. Водночас філософські проблеми, важливі для загального осмислення шляхів розвитку сучасної вітчизняної біографіки, були ґрунтовно опрацьовані І. І. Голубович¹, В. І. Менжуліним². Упродовж останніх років з'явилися праці Т. М. Попової щодо впливу історіографічних традицій на висвітлення творчого шляху вчених³, із проблем «інтелектуальної біографії» (В. В. Ващенко⁴, В. Андреев⁵, М. М. Будзар⁶), новаторські дослідження Л. І. Буряк, присвячені осмисленню визначальних рис новітнього етапу розвитку української біографіки [7] та впровадженню нових форм і методів

¹ Голубович И. В. Биография: силуэт на фоне Humanities : методология анализа в социогуманитарном знании. Одесса : ФЛП «Фридман А. С.», 2008. 367 с.

² Менжулін В. І. Біографічний підхід в історико-філософському пізнанні : монографія. Київ : НаУКМА : Аграр Медіа Груп, 2010. 455 с. URI: <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/10979>; Його ж. Довідково-енциклопедична біографістика як жанр сучасних історико-філософських досліджень: англо-американський та український досвід // *Sententiae*, 2018. 37(1), 153–167. <https://doi.org/10.22240/sent37.01.153>

³ Попова Т. Н. Жизнеописание ученого-историка на перекрестке историографических традиций. Теория. Методология. Практика. Одесса : Бондаренко М. А., 2017. 456 с.

⁴ Ващенко В. В. Концепція «інтелектуальної біографії» та проблема конструювання наукових біографій в українській історіографії // *Ейдос* = *Ejdos* : альм. теорії та історії іст. науки. Київ, 2009. Вип. 4. С. 481–486.

⁵ Андреев В. «Інтелектуальна біографія» історика: експлікація поняття // *Ейдос* = *Ejdos* : альм. теорії та історії іст. науки. Київ, 2010–2011. Вип. 5. С. 333–347.

біографічного письма [6], біографічній фемінології [5], Н. І. Любовець — із питань розширення джерельної бази біографічних досліджень [13; 14], Н. П. Марченко — про піднесення справи біографічного книговидання для дітей та юнацтва [17; 18], О. В. Бугаєвої — щодо розвитку новітньої музичної біографіки [3; 4] Книгознавчим аспектам сучасної української біографіки присвячені публікації А. А. Зелінської [10; 11; 25]. Певні підсумки здійснених напрацювань представлені в попередні роки Інститутом біографічних досліджень НБУВ у низці колективних монографій [8; 12; 22], а також у підготовленій нині колективній праці «Українська біографіка ХХІ століття: мозаїка контекстів і форм» (2021).

Метою дослідження є, на основі згаданих вище, а також численних інших праць із теоретико-методологічних та методичних проблем, досвіду розвитку сучасної біографіки, а також аналізу значної кількості наукових, літературних, публіцистичних біографічних публікацій різних жанрів та форматів, концептуально узагальнити уявлення про складний і багато в чому суперечливий шлях розвитку біографіки в Україні впродовж тридцятиріччя незалежності. Зазначене є вкрай важливим для осмислення сучасного стану і провідних тенденцій еволюції української біографіки, її чергових завдань і шляхів поступу на подальшу перспективу.

Наукова новизна дослідження полягає в спробі окреслення найважливіших закономірностей еволюції ідейних засад і загальної світоглядної спрямованості української біографіки доби незалежності, визначення основних, відмінних між собою за якісними характеристиками етапів її розвитку, їх характерних рис і особливостей, що полягали, зокрема, у зміні уявлень про мету і призначення біографіки серед інших напрямів гуманітарних досліджень, поступовому розширенні проблемно-тематичного діапазону, еволюції жанрів, збагаченні форм і методів біографічного письма, освоєнні теоретичних і методичних здобутків європейської і світової гуманітарної науки і культури.

Вклад основного матеріалу. У роки незалежності України вітчизняна біографіка, без перебільшення, заново відродилася після десятиліть гонінь проти неї як одного з провідних напрямів вітчизняної

⁶ Будзар М. Проблема ідентичності як механізму конструювання соціальних практик особистості: до створення «інтелектуальної біографії» Григорія Галагана // Ейдос = Ejdos : альм. теорії та історії іст. науки. Київ, 2014–2015. Вип. 8. С. 233–246.
URI: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EJRN&P21DBN=EJRN&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=njuu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21COLORTERMS=0&S21P03=1&S21STR=eidos/2014/8

гуманітаристики. Зусиллями представників усіх спрямувань соціо-гуманітарної науки та літературно-художньої творчості, а також працівників сфери соціальних комунікацій, безпосередньо зайнятих поширенням біографічних знань серед широкого загалу, біографіка знову посіла важливе, безпосередньо пов'язане із серцевиною національного буття, місце в інтелектуальному і духовному житті суспільства. Їй належить вагомий внесок в утвердження національної свідомості мільйонів наших співгромадян, у справу політичної консолідації українського суспільства навколо знакових імен, які для людей різних поколінь стали символами Батьківщини.

Упродовж років незалежності значного розмаху набули історико-біографічні й літературно-біографічні дослідження, біографічна публіцистика, з'явилися принципово нові форми та жанри біографічних публікацій. Вони постали і на ґрунті творчого розвитку вітчизняної біографічної традиції, і завдяки активному ознайомленню українських дослідників із сучасним світовим досвідом, його творчому застосуванню. Водночас принципового значення набуває поширення інноваційних засобів інтеграції біографічної інформації та біографічних знань у сучасних електронних комунікаціях і медійному просторі.

Але, незважаючи на значні досягнення, не варто забувати, що шлях розвитку української біографіки був і нині залишається нелегким. Поряд зі здобутками, він багато в чому позначений також чималим вантажем суперечливих явищ, наявністю віджилих стереотипів, відчутним і дотепер відставанням від сучасних процесів розвитку європейської і світової біографіки. Критичний аналіз кризових явищ та нерозв'язаних проблем сьогодні є вкрай важливим для творчого фахового співтовариства — заради осмислення сучасного стану й тенденцій еволюції української біографіки, її чергових завдань та подальших перспектив поступу.

Нашою метою є окреслення деяких ключових підходів до розуміння зазначених проблем. На думку автора, непродуктивно розглядати завершене тридцятиріччя як єдиний, цілісний за своїм змістом і спрямуванням «новітній», або «сучасний» етап. У науковій публіцистиці, а також у багатьох аналітичних та історіографічних працях, особливо підготовлених до різних ювілейних дат, розвиток соціо-гуманітарних досліджень, а в їх числі й біографічних — у роки незалежності розглядається незрідка в єдиному часовому потоці як єдиний поступальний процес, шлях безперервного піднесення, кількісного і якісного зростання, усе нових і нових здобутків у розширенні проблемно-тематичного діапазону наукових студій, піднесенні їх теоретико-методологічного рівня, посиленні суспільної віддачі.

Такі спрощені підходи є припустимими в певних межах лише з погляду загального протиставлення попередній, радянській добі.

На противагу цьому, для фахового співтовариства вкрай важливо критично ставитися до пройденого шляху, бачити поряд зі здобутками помилки і недоопрацювання, нерозв'язані проблеми. Потрібно розрізняти окремі його етапи, досить відмінні між собою за загальним світоглядним, проблемно-тематичним спрямуванням, теоретичним рівнем наукових розробок.

Ці етапи — дуже неоднорідні, позначені складними й багато в чому суперечливими процесами, а часом і кризовими явищами, до подолання яких науковому співтовариству ще належить докласти чимало зусиль. Минулим десятиліттям були притаманні відчутно різні ідейні, смислові, тематичні домінанти, навіть характер центральних героїв біографічних праць. Як не прикро, недостатня увага до зазначених суттєвих якісних відмінностей у загальному світоглядному, теоретико-методологічному, проблемно-тематичному спрямуванні розвитку вітчизняної біографіки впродовж трьох останніх десятиліть дещо дезорієнтовує сучасних дослідників.

Недостатнє врахування кардинальних змін, що відбуваються в біографіці і в її сприйнятті суспільством, особливо впродовж останніх років, іноді призводить до «тупцювання на місці», повторення вже пройденого. У непоодиноких випадках це, на жаль, обумовлює консервацію застарілих теоретичних уявлень, тематики, методичних підходів, форм біографічного письма. Зазначене є однією з причин того, що в сучасній українській біографіці виразно відчувається певне «паралельне» існування стереотипів радянської доби та інноваційних за своїм характером творчих підходів, які утверджуються і впродовж останніх років виразно окреслюють її рух до освоєння здобутків світової гуманітаристики.

Із висоти сучасного досвіду розвиток української біографіки впродовж трьох десятиліть незалежності можна поділити на три етапи, виразно відмінні між собою за своїм особливим спрямуванням, проблематикою, дослідницькими підходами, хоч і з досить умовно визначеними межами. Зазначена умовність є зрозумілою. Як і в усіх сферах наукового і культурного життя, нові тенденції в біографіці виіривали й набували «критичної маси» поступово. До того ж старі стереотипи продовжують зберігати певну інерцію існування й у нових умовах, особливо в реалізації започаткованих раніше дослідницьких і видавничо-інформаційних проєктів.

Перший етап — час відродження української біографіки після відчутного занепаду за радянської доби, першопочаткового становлення її на оновлених світоглядних, теоретико-методологічних засадах як важливого складника гуманітарної науки і культури держави, що здо-

була незалежність. Він припадає на 90-ті роки ХХ ст. і початок ХХІ ст. й пов'язаний із загальною атмосферою національно-державницького самоствердження України, великими надіями і сподіваннями, окресленням національної ідентичності, утвердженням національного пантеону знакових імен.

Цей етап позначений героїко-романтичними ідеалами, прагненнями до відродження історичної пам'яті народу, відновлення в ній замовчуваних і незаслужено забутих імен численних діячів українського національного руху, борців за незалежність України, повернення Батьківщині постатей, «привласнених» раніше дискурсом «спільної», тобто імперської історії. У науці він став часом сміливих починань, перших теоретичних пошуків. Були започатковані великі словникові та енциклопедичні проекти нового покоління, одним із першорядних завдань яких мислилося представлення величезного людського потенціалу України крізь віки. Широко розгорнувся випуск біобібліографічних словників та довідників.

Визначальною рисою цього етапу стало звернення до здобутків вітчизняної науки і культури ХІХ — початку ХХ ст., зокрема доби Розстріляного відродження, а також напрацювань учених української діаспори, прагнення продовжувати їх і розвивати. Дух часу, його завдання обумовили визначення значущості особи в історії України, насамперед її участю в боротьбі за національне визволення, утвердженні української державності, у розвитку української національної науки, освіти, культури.

Уже в першому десятилітті незалежності з'явилося чимало ґрунтовних, створених із використанням великих масивів документальних матеріалів монографічних праць П. П. Толочка ⁷, М. Ф. Котляра ⁸, В. А. Смолія ⁹, О. І. Гуржія ¹⁰, В. Г. Сарбея та Л. Г. Москвич ¹¹, О. М. Апанович ¹², Л. В. Матвеевої ¹³, Я. І. Мельник ¹⁴, С. Д. Пав-

⁷ Толочко П. П. Ярослав Мудрий. Київ : Вид. дім «Альтернативи», 2002. 271 с. (Особистість і доба).

⁸ Котляр М. Ф. Данило Галицький: біогр. нарис. Київ : Альтернативи, 2002. 328 с. (Серія «Особистість і доба»).

⁹ Смолій В. А., Степанков В. С. Богдан Хмельницький: соціально-політичний портрет. Київ : Либідь, 1993. 502 с. (Наступні доповнені видання – 1995, 2009).

¹⁰ Гуржій О. І. Гетьман Іван Скоропадський. Київ : Ін-т історії України НАН України, 1998. 207 с.

¹¹ Сарбей В. Г., Москвич Л. Г. Академік УАН Орест Іванович Левицький (1848–1922 рр.): життєпис, бібліографія його праць і праць про нього. Київ : Ін-т історії України НАН України, 1998. 150 с.

¹² Федір Павлович Шевченко: історик, архівіст, історіограф, джерелознавець, археограф, організатор науки, Людина : Спогади та історіографічний аналіз / Укладач О. М. Апанович; НАН України, Інститут історії України, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. Київ : [б.в.], 2000. 180 с.

личко¹⁵, С. Х. Литвина¹⁶, І. Б. Матяш¹⁷, І. В. Верби¹⁸, присвячених визначним громадсько-політичним і державним діячам, митцям, ученим, освітянам. Слідом за ними почали з'являтися й перші біографічні дисертаційні дослідження, написані з сучасних світоглядних і теоретико-методологічних позицій.

Характерною прикметою часу стало розгортання випусків біографічних та генеалогічних збірників, альманахів, словників і довідників різних видів — регіональних, галузевих, тематичних або присвячених окремим установам, організаціям, навчальним закладам. Серед них за своїм задумом, побудовою, змістовим наповненням важливі серії збірників, присвячених діячам літератури й культури Чернігівщини^{19,20,21}, біографічні словники-довідники галицьких правників — учасників українського національного руху²², діячів Української Центральної Ради²³, українських журналістів²⁴, редакторів, видавців²⁵.

¹³ Матвеева Л. В. Юліан Кулаковський. Ін-т сходознавства ім. А. Кримського. Київ : Стилос, 2002. 484 с.

¹⁴ Мельник Я. І. З останнього десятиліття Івана Франка. Львів, 1999. 208 с.

¹⁵ Павличко С. Націоналізм, сексуальність, орієнталізм: складний світ Агатангела Кримського. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. 328 с.

¹⁶ Литвин С. Х. Симон Петлюра у 1917–1926 роках: історіографія та джерела. Київ : Аквілон-Прес, 2000. 462 с.

¹⁷ Матяш І. Б. Зірка першої величини. Життєпис К. М. Грушевської. Київ : Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, 2002. 231 с.

¹⁸ Верба І. В. Олександр Оглоблін. Життя і праця в Україні (До 100-річчя з дня народження) / Відп. ред. П. С. Сохань. Київ : НАН України. Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, 1999. 384 с.

¹⁹ Література та культура Полісся. Сер. : Історичні науки : зб. наук. пр. / Ніжин. держ. ун-т ім. М. Гоголя. Ніжин : Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 1990–2014. Вип. 1–76.

²⁰ Відомі діячі культури, науки, політики Чернігівщини / Д. П. Калібаба ; ред. І. Каганова, О. Астаф'єв. 2-е вид., перероб. і доп. Чернігів : Редакційно-видавничий відділ інформації, 1998. 256 с.

²¹ Викладачі Ніжинської вищої школи = Преподаватели Нежинской высшей школы : біобібліогр. покажч. : у 3-х ч., 5 кн. / уклад. : Л. В. Гранатович, Т. П. Скатерина ; Ніжин. держ. пед. ун-т ім. М. Гоголя, Фундаментальна б-ка. Ніжин, 1998–2002. Кн. 1–5.

²² Андрухів І. О., Арсенич П. І. Українські правники у національному відродженні Галичини 1848–1939 рр. Івано-Франківськ, 1996. 80 с.

²³ Верстюк В. Ф. Діячі Української Центральної Ради : біогр. довідн. / В. Ф. Верстюк, Т. С. Осташко ; НАН України, Укр. міжнар. комітет з питань науки і культури, Ініціативний комітет «Універсал». Київ : [б. в.], 1998. 254 с.

²⁴ Українська журналістика в іменах: матер. до енцикл. сл. / відп. ред. М. М. Романюк. Львів : Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаніка, 1994–2013. Вип. 1–20.

²⁵ Романюк М. М. Оратаї журналістської ниви: українські редактори, видавці, публіцисти. Львів, 2002–2004. Кн. 1–2.

Значущим здобутком стало також започаткування із середини 90-х років розробки сучасних теоретико-методологічних засад біографічних досліджень, осмислення досвіду вітчизняної біографіки, шляхів репрезентації людського потенціалу України в усій цілісності і багатоманітності проявів її суспільно-політичного та етнонаціонального розвитку, у зв'язках із народами Центрально-Східної Європи (В. С. Чишко²⁶, С. М. Ляшко²⁷).

Загалом же у розрізі видавничої та інформаційної справи, початковий етап розвитку української біографіки в незалежній Україні став часом стрімкого, хоч і значною мірою ще хаотичного поширення історико-біографічної інформації. Публікації різноманітних форматів незрідка були відчутно позначені застарілими «лінійними» формами біографічного письма, схематизмом трактування образів співвітчизників, підпорядкуванням їх майже виключно завданням національно-патріотичного дискурсу, творенням нової страдицької та героїко-романтичної міфології, постколоніальним та посттравматичним синдромом. Відчутним негативом стали й певні тенденції до підпорядкування біографіки «парадній» репрезентації української державності, а також «псевдоелітарність», спричинена прагненням новоявлених еліт до легалізації поряд з іменами визначних українців минулого.

Дуже важливо розуміти значущість цього етапу для подальшого розвитку вітчизняної біографіки, а водночас — обумовленість багатьох питомих рис його характеру загальною суспільно-політичною ситуацією. Із вирішенням основних завдань утвердження української державності й національної ідентичності він вичерпав себе. Інерція продовження мислення та дії в його парадигмах, використання напрацьованих форм дослідницької та видавничої роботи в подальшому вже не могла приносити нові значимі результати й багато в чому ставала гальмом подальшого розвитку.

Другим етапом, за багатьма параметрами якісно відмінним від початкового, став час, хронологічні межі якого досить умовно можна окреслити знаменними подіями суспільно-політичного життя України: від Помаранчевої революції 2004 р. — до Революції Гідності 2014 р. Правомірність такого поділу полягає не лише у звичній для суспільствознавства «прив'язці» до вагомих історичних віх. Розгортання нового етапу було обумовлене впливом на вітчизняну гумані-

²⁶ Чишко В. С. Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України. Київ : БМТ, 1996. 239 с.

²⁷ Постійна комісія УАН–ВУАН для складання біографічного словника діячів України. 1918–1933: Документи. Матеріали. Дослідження / НАН України. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; авт.-упоряд. С. М. Ляшко. Київ : НБУВ, 2003. 688 с.

таристику комплексу досить різномірних чинників. Помаранчева революція 2004 р. істотно змінила настрої суспільства, збагатила його загальну інтелектуальну атмосферу. Українці почали набувати нового досвіду, позбуватися невиправданих романтичних ілюзій. Державницьке начало відчутно поступилося місцем у свідомості широкого загалу ідеалам громадянського суспільства. Це серйозно вплинуло і на інтереси та очікування читацької аудиторії, і на проблемно-тематичну спрямованість вітчизняної біографіки, її характер. Не меншою мірою, ніж подіями суспільно-політичного життя, ці зміни були визначені внутрішніми закономірностями розвитку біографіки, суттєвими піднесенням її теоретико-методологічного рівня.

У дослідженнях учених-істориків значно розширився діапазон імен діячів минулого. З'явилися ґрунтовні праці, присвячені княгині Ользі²⁸, королю Данилові Галицькому²⁹, гетьманам Петрові Конашевичу-Сагайдачному³⁰, Іванові Виговському³¹, Петрові Дорошенку³², Іванові Брюховецькому³³, Іванові Мазепі та його найближчому оточенню³⁴, Кирилові Розумовському³⁵.

Водночас зміни суспільних настроїв та читацьких інтересів, розв'язання першочергових завдань утвердження України як суверенної держави, повернення із забуття численних замовчуваних раніше імен, становлення нового покоління, яке виросло вже в умовах незалежності, обумовили суттєві трансформації проблемно-тематичної спрямованості біографічних досліджень і публікацій та системи їх цінностей. Іншим став центральний персонаж української біографіки. На перший план у ній почали виходити постаті діячів науки,

²⁸ Ричка В. Княгиня Ольга. Київ : Альтернативи, 2004. 365 с.

²⁹ Александрович В., Войтович Л. Король Данило Романович. НАН України, Ін-т українознав. ім. І. Крип'якевича. Біла Церква : Вид. Олександр Шпонківський, 2013. 234 с.

³⁰ Гуржій О. І., Корнієнко В. В. Гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний. Київ : Україна, 2004. 192 с.

³¹ Мицик Ю. А. Гетьман Іван Виговський. Нац. ун-т «Києво-Могилян. акад.», Ін-т укр. археографії та джерелознав. ім. М. С. Грушевського НАН України. Київ : КМ Академія, 2004. 83 с.

³² Смолій В., Степанков В. Петро Дорошенко: політичний портрет. Київ : Темпора, 2011. 632 с.

³³ Горобець В. Гетьман Руїни: Іван Брюховецький та Москва. Київ : Києво-Могилян. акад., 2017. 247 с.

³⁴ Павленко С. О. Іван Мазепа. Київ : Альтернативи, 2003. 414 с. (Особистість і доба); Його ж. Оточення гетьмана Мазепи: соратники та прибічники. Київ : КМ Академія, 2004. 602 с.

³⁵ Пуτρο О. І. Гетьман Кирило Розумовський та його доба (з історії українського державотворення XVIII ст.): монографія : в 2 ч.; М-во культури і туризму України, Держ. акад. керів. кадрів культури і мистецтв. Київ : ДАКККіМ, 2008. Ч. 1–2.

культури, національного руху, насамперед — доби Українського національного відродження XIX ст., Української революції 1917–1921 рр., Розстріляного відродження 20–30-х рр. XX ст., яким належить важливе місце в розумі й серці сучасних українців і з якими не переривається напружений духовний діалог «крізь часи».

Пріоритет героїчних борців, а з ними й активних учасників драматичних подій вітчизняної історії поступився місцем ідеалу творчої, яскравої, креативної особистості, яка не лише символізує зв'язок попередніх поколінь із сучасністю, а й рухає суспільство в майбутнє. Зусилля дослідників зосередилися на подоланні стереотипів «лінійного» біографічного письма, схематизму зображення персонажів та збагаченні праць глибоким аналізом складних процесів їх дійсного становлення, пошуків, внутрішнього особистісного розвитку.

Справжньою новизною задуму і творчих підходів була позначена книжка львівського історика Я. Й. Грицака «Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота (1856–1886)»³⁶. Серед праць про діячів українського руху, опублікованих на той час, варто відзначити ґрунтовні дослідження про формування світогляду, громадсько-політичну діяльність та драматичну людську долю представника покоління «тарасівців» — М. І. Міхновського (1873–1924)³⁷, а також монографію про відомого українського громадського діяча і мецената Є. Х. Чикаленка (1861–1929)³⁸.

Численні дослідження, присвячені діячам доби Української революції 1917–1921 рр., не лише суттєво розширили уявлення про гостроту політичних процесів, які відбувалися, а й чи не вперше розкрили всю складність внутрішнього громадянського й психологічного вибору, драматизм долі їх учасників — представників різних суспільних таборів, зокрема В. К. Винниченка³⁹, С. В. Петлюри⁴⁰, П. Ф. Болбочана⁴¹, гетьмана П. Скоропадського^{42,43}, В. Липинського⁴⁴.

³⁶ Грицак Я. Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота (1856–1886). Київ : Критика, 2006. 632 с.

³⁷ Турченко Ф. Г. Микола Міхновський: Життя і Слово. Київ : Генеза, 2006. 320 с.

³⁸ Старовойтенко І. Євген Чикаленко: людина на тлі епохи: монографія ; Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. Київ : Темпора, 2009. 544 с.

³⁹ Кульчицький С., Солдатенко В. Володимир Винниченко. Київ : Альтернативи, 2005. 376 с. (Серія «Особистість і доба»).

⁴⁰ Солдатенко В. Ф. Винниченко і Петлюра. Політичні портрети революційної доби. Київ : Світогляд, 2008. 621 с.

⁴¹ Сідак В., Осташко Т., Вронська Т. Полковник Петро Болбочан: трагедія українського державника. Київ : Темпора, 2004. 416 с.

⁴² Реєнт О. Павло Скоропадський. Київ : Альтернативи, 2003. 304 с. (Серія «Особистість і доба»).

⁴³ Папакін Г. Павло Скоропадський: патріот, державотворець, людина: історико-архівні нариси. Київ : [б. в.], 2003. 282 с.

На жаль, зазначені праці майже не знайшли належного продовження у справді новому (а не апологетичному) прочитанні постатей політичних і державних діячів радянського часу. Таких книг небагато. Варто згадати, зокрема, працю Ю. І. Шаповала «Доля як історія»⁴⁵ та його монографію, присвячену П. Ю. Шелесту⁴⁶.

Вагомі результати було здобуто в розробці проблематики біографіки як науки — академічної й університетської, дослідженні персоналій видатних учених, насамперед ХХ ст. Основу цього наукового напрямку становлять напрацювання установ НАН України — Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, інститутів історії України, літератури імені Т. Г. Шевченка, української археографії імені М. С. Грушевського, сходознавства імені А. Ю. Кримського, енциклопедичних досліджень, держави і права імені В. М. Корецького, досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки імені Г. М. Доброва НАН України», а також Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НАН України, Державної науково-педагогічної бібліотеки імені В. О. Сухомлинського НАПН України, провідних університетів України⁴⁷. Особливе місце в дослідницькій та видавничій діяльності вчених НАН України посідала проблема «Володимир Іванович Вернадський і Україна», замовчувана впродовж попередніх десятиліть, коли його ім'я прийнято було однозначно зараховувати до числа «радянських» і «російських» учених.

Упродовж років між двома Майданами вітчизняна біографіка стала все більше позбуватися стереотипів оцінювання постатей минулого крізь призму певних ідеологічних постулатів. Почало втрачати значення й традиційне рангування діячів — розподіл їх на більш значущих і менш значущих. Натомість на перше місце все більшою мірою виходили критерії яскравості образів біографічної літератури, важливості досвіду персонажів для сучасної людини.

Суттєво став змінюватися й стиль біографічних праць. Запровадження багатьма авторами нових на той час для української біографіки «нелінійних» прийомів письма, проблемного викладу матеріалів,

⁴⁴ В'ячеслав Липинський та його доба : у 2 кн. / упоряд.: Т. Осташко, Ю. Терещенко. Київ : Темпора, 2010. Кн. 1–2.

⁴⁵ Шаповал Ю. Доля як історія. Київ : Генеза, 2006. 448 с.

⁴⁶ Шаповал Ю. Петро Шелест. Харків : Фоліо, 2013. 127 с. (Серія «Знамениті українці»).

⁴⁷ Докладно висвітлена ця проблематика в публікації: Попик В. І. Біографіка української академічної науки у новітніх дослідженнях і публікаціях Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Українська біографістика = Biographistica Ukrainica: зб. наук. праць. Київ, 2019. Вип. 17. С. 132–150.

<https://doi.org/10.15407/ub.17.132>.

активніше використання ними елементів просопографії дало змогу по-новому розкривати персоналії — у всій багатомірності і суперечливості характерів, складних і драматичних перипетіях життя й діяльності, динаміці особистісних внутрішніх змін. Водночас варто зазначити, що вітчизняна біографіка тим самим чималою мірою сприяла вивільненню гуманітарного знання в цілому від схематизму застарілих умоглядних поглядів.

З'явилися численні наукові праці, зразки інтелектуальної біографіки *non fiction*, художні твори, добротна біографічна публіцистика, присвячені долі й спадщині провідних діячів науки і культури, письменникам, митцям. До того ж тема служіння Батьківщині, національній справі як ідеалу українця, набула менш пафосного і прямолінійного звучання. Вона перестала бути тією єдиною віссю, навколо якої конструювалися біографії. Це дало змогу відтворювати образи людей минулих епох у всій їхній складності й багатогранності, уникаючи того, що нині прийнято називати «забронзовілістю».

Найбільшою мірою зазначені новації в розвитку біографічних досліджень упродовж першого — початку другого десятиліть ХХІ ст. торкнулися біографіки діячів культури, літератури та мистецтва — дослідження життя, діяльності, світогляду, масштабу творчого обдарування, вивчення мистецької і літературної спадщини українських поетів, письменників, драматургів, композиторів, диригентів, музикантів-виконавців, артистів балету, акторів театру і кіно. На відміну від учених-істориків, які значно більшою мірою все ще дотримувалися встановлених у попередні десятиліття в науковій сфері канонів постановки дослідницьких проблем, визначення завдань, побудови своїх праць, автори, які працювали в літературно-мистецькій біографіці, почувалися вільніше. Основні досягнення літературно-мистецької, культурологічної біографіки полягали, насамперед, у «новому прочитанні» спадщини й особистості вітчизняних митців, глибокому переосмисленні місця їх мистецьких пошуків у вітчизняному культурному процесі в контексті світових тенденцій розвитку художньої культури.

У галузі літературознавчої біографіки значним здобутком став здійснений М. Г. Жулинським ґрунтовний систематизований аналіз шляху української літератури у творчих постанях її найяскравіших представників — від Григорія Сковороди до Василя Стуса в книжці «Слово і доля» (2006)⁴⁸. Власне, тоді ж М. В. Попович та І. М. Дзюба опублікували глибокі дослідження про Григорія Сковороду⁴⁹ і Тараса

⁴⁸ Жулинський М. Г. Слово і доля. Київ : А.С.К., 2006. 640 с.

⁴⁹ Попович М. В. Григорій Сковорода: філософія свободи. Київ : Майстерня Білецьких, 2008. 256 с.

Шевченка⁵⁰. Почали з'являтися новаторські праці, які пропонували серйозне переосмислення природи художньої творчості українських митців на основі поглибленого дослідження особистості: монографія Л. С. Генералюк про нерозривну єдність духовних засад Тараса Шевченка, його художнього мислення і реалізації таланту⁵¹; двотомне дослідження Є. К. Нахліка, присвячене Пантелеймонові Кулішу⁵². Знаменним для творчого пошуку вітчизняних дослідників став вихід у світ упродовж кількох років книжок, присвячених інтелектуальній прозі вченого і письменника Віктора Петрова-Домонтовича (В. П. Агеєва)⁵³, його авторській свідомості (М. Гірняк)⁵⁴ та інтелектуальній біографії (В. М. Андреев)⁵⁵.

Усе ширше застосування новітніх інформаційних технологій чимало мірою посприяло поширенню історико-біографічних знань, піднесенню їх значення, сформувало новий духовний феномен — віртуальний діалог наших сучасників із минулими поколіннями. Особливо вагомим чинником став прихід в Україну другої хвилі інформаційної революції, пов'язаної з технологіями Web.2.0. Він, по суті, знецінив перше покоління «статичних» за побудовою електронних ресурсів біографічної інформації, відкрив шлях для проєктів, заснованих на інтерактивних зв'язках, на колективній творчості.

Третій — власне, сучасний етап розвитку вітчизняної біографіки, заслуговує на особливу увагу. Започаткований кардинальними зрушеннями, що розгорнулися в політичному, інтелектуальному й духовному житті України останніх років від Революції Гідності, він розкривається нині все новими сутнісними характеристиками. Зрозуміло, у багатьох проявах цей етап відчутно пов'язаний із попереднім. Чимало важливих процесів і тенденцій, які зародилися в першому десятилітті ХХІ ст., продовжують свій крок і нині, але вони збагачуються, набираючи якісно нових форм.

⁵⁰ Дзюба І. М. Тарас Шевченко: життя і творчість. Київ : Києво-Могилян. акад., 2008. 720 с.

⁵¹ Генералюк Л. Універсализм Шевченка: взаємодія літератури і мистецтва. Київ : Наук. думка, 2008. 544 с.

⁵² Нахлік Є. К. Пантелеймон Куліш: особистість, письменник, мислитель : у 2 т. Київ : Укр. письменник, 2007. Т. 1–2.

⁵³ Агеєва В. Поетика парадокса. Інтелектуальна проза Віктора Петрова-Домонтовича. Київ : Факт, 2006. 429 с.

⁵⁴ Гірняк М. Таємниця роздвоєного обличчя: авторська свідомість в інтелектуальній прозі Віктора Петрова-Домонтовича. Львів : Літопис, 2008. 286 с.

⁵⁵ Андреев В. М. Віктор Петров. Нариси інтелектуальної біографії вченого. Дніпропетровськ : Герда, 2012. 476 с.

Водночас за визначальними рисами вітчизняна біографіка стає вже зовсім іншою, ніж була навіть п'ять-сім років тому. Передусім — за своїми засадничими світоглядними характеристиками. Завершення в цілому пострадянського етапу розвитку, широке розгортання євроінтеграційних процесів закономірно справили свій вплив на поступ вітчизняної біографіки, біографічної інформаційної справи. Гостра боротьба навколо шляхів розвитку України, її цивілізаційного вибору жодною мірою не оминула сфери біографічних досліджень, поширення біографічних знань. Простором цієї боротьби є концептуальні погляди, утілені в опублікованих працях, у створюваних електронних ресурсах біографічної інформації. Уповні зрозуміти всю складну картину процесів, які відбуваються в сучасній вітчизняній біографіці, можна, лише вчитуючись у численні тексти, аналізуючи їх.

Розвиток біографічних досліджень, видавничої, комунікативної справи позначений нині стрімким розширенням простору інтелектуальної і духовної свободи, розгортанням реальної інтеграції України до європейського і світового наукового, видавничо-інформаційного простору. Біографіка, як і інші напрями гуманітаристики, позбувається нині болючого посттоталітарного, посттравматичного синдрому, постійної оглядки в минуле, успадкованих від радянської доби стереотипів міфологічної свідомості.

Упродовж останніх років у біографіці виявилось чимало нових явищ і тенденцій. На нові рубежі вийшла підготовка персональних енциклопедій, покликаних у найбільш концентрованому концептуальному вигляді узагальнювати і репрезентувати новітні наукові надбання. На основі завершеної 2015 р. фундаментальної шеститомної «Шевченківської енциклопедії» Інститутом літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України підготовлено й видано окремий том нової тематичної серії, який має назву «Шевченківська енциклопедія: Тарас Шевченко та його сучасники»⁵⁶. Знаковою подією став також вихід фундаментального літопису життя і творчості Івана Франка, створеного М. О. Морозом (1923–2006)⁵⁷. На цій основі стало можливим розгортання підготовки фундаментальної багатотомної «Франківської енциклопедії»⁵⁸. Започатковано також роботу над персональною літературною енциклопедією Лесі Українки.

⁵⁶ Шевченківська енциклопедія: Тарас Шевченко та його сучасники: енциклопедія / редакційна колегія: М. Г. Жулинський (голова), М. П. Бондар, О. В. Боронь [та ін.]. Київ : Видавництво Ліра-К, 2021. 608 с.

⁵⁷ Мороз М. Літопис життя і творчості Івана Франка : у 3 т. ; Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, Ін-т Івана Франка НАН України, Ін-т франкознавства Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка. Львів : АРТОС, 2016–2017. Т. 1–3.

Упродовж останніх років відчутно ширшим став діапазон досліджуваних персоналій діячів українського національного руху, доби Розстріляного відродження, а також постатей із різних суспільних таборів, багато з яких до останнього часу все ще перебували «в тіні». Нова суспільна атмосфера відкрила, нарешті, шляхи для вичерпної за повнотою публікації документів із питань, які тривалий час залишалися «недоказаними до кінця». Ідеться, зокрема, про підготовлений журналістом та істориком Вахтангом Кіпіані збірник документів з архіву колишнього КДБ УРСР «Справа Василя Стуса»⁵⁹, вихід якого у світ здобув значний резонанс у суспільстві.

Подальшого розвитку набуло співробітництво українських учених і громадських організацій із науковими установами й видавничими центрами української діаспори, що публікували твори вітчизняних діячів, які довгі десятиліття змушені були жити й працювати за межами Батьківщини.

Усе більше відходять у минуле ілюстрування історії іменами, написання класичних «лінійних» життєписів — від «народився» до «помер». На перший план постає осмислення особистості як найбільшої цінності, з усіма її шуканнями, суперечностями, драматизмом життя. Зростання дослідницького й читацького інтересу до особистості в її «вічних», надчасових проявах, пошук у досвіді та ідеалах попередніх поколінь нових духовних орієнтирів, життєво важливих для соціалізації та самоствердження людини, реалізації її творчого потенціалу в умовах сучасного кризового розвитку стають найбільш характерними ознаками зміни спрямованості біографічних досліджень і їх місця у культурному просторі.

У сучасній вітчизняній біографіці є чимало інноваційного, проривного. Широке й вільне звернення дослідників-біографістів до здобутків європейської та світової науки і культури, їх творче засвоєння сприяє трансформації канонів, сміливому пошукові принципово нових для вітчизняної біографіки жанрових форм, сюжетів, засобів конструювання біографічних нарративів, а з ними — і методів комунікації автора з читачем, запрошення його до спільного осягнення особистості. Відбувається рішуче переформатування пантеону героїв та біографічного канону. На зміну працям, побудованим відповідно до «класичних» академічних зразків, останніми роками на перші місця у видавничому репертуарі все більше виходить література, яка використовує принципово нові можливості та творчі авторські прийоми.

⁵⁸ Франківська енциклопедія : у 7 т. / Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, Ін-т Івана Франка НАН України. Львів : Світ, 2016. Т. 1 : А–Ж. 680 с.

⁵⁹ Справа Василя Стуса. Збірка документів з архіву колишнього КДБ УРСР / уклад. В. Кіпіані. Харків : Віват, 2019. 688 с. (Серія «Історія та політика»).

Ідеться насамперед про книжки, створені в жанрі інтелектуальної біографії, насамперед, «non fiction». Відчутні переваги цього напрямку біографіки полягають у тому, що він надає авторам значно більший простір комунікації з читацькою аудиторією, ніж написані за традиційними канонами науки історико-біографічні дослідження, створює можливості для гнучкого поєднання викладу документально достовірних історичних фактів із філософськими роздумами, дослідницькими гіпотезами і, певною мірою, авторським суб'єктивним поглядом на постаті минулого, мотивацію їхніх учинків.

Яскравими здобутками інтелектуальної біографіки останніх років стали книжка Л. В. Ушкалова⁶⁰, присвячена сучасному філософсько-культурологічному осмисленню постаті Григорія Сковороди, дещо провокативне за фабулою дослідження П. М. Кралою «Таємний агент Микола Гоголь», спрямоване на вивільнення постаті письменника від ідеологічних муляжів, старих і нових міфів⁶¹, есеї Р. Д. Горак про Ірину Вільде (1907–1982)⁶², праця В. П. Агєєвої — спроба нового прочитання постаті «(не)радянського» поета Миколи Бажана⁶³, створений Н. П. Марченко портрет дитячого письменника Володимира Рутківського⁶⁴. Водночас і наукова, академічна біографіка, і біографіка літературна активно рухаються в бік інтелектуалізації. Відрадно констатувати, що праці академічних учених набувають нової якості і є прикладами новаторства. До жанру інтелектуальної біографіки, безперечно, належить таке ґрунтовне, здавалося б, суто академічне за тематикою дослідження, як монографія А. І. Шаповала, присвячена визначному вченому-українознавцю, досліднику давньої української рукописної та книжкової спадщини В. М. Перетцу⁶⁵.

Серед численних серій біографічних видань, у межах яких випущено за роки незалежності чимало як наукових праць, так і біографій та біобібліографій живих і померлих діячів освіти, науки і культури, упродовж останніх років почала помітно зростати частка науково-по-

⁶⁰ Ушкалов Л. Ловитва невловного птаха : життя Григорія Сковороди. Київ : Дух і Літера, 2017. 368 с.

⁶¹ Кралою П. Таємний агент Микола Гоголь, або Про що розповідає «Тарас Бульба». Львів : Вид. Старого Лева, 2016. 176 с.

⁶² Горак Р. Кинути каменем: есеї про Ірину Вільде. Львів : Априорі, 2016. 540 с.

⁶³ Агєєва В. Візерунок на камені. Микола Бажан: життєпис (не)радянського поета. Львів : Вид-во Старого Лева, 2018. 496 с.

⁶⁴ Марченко Н. П. Володимир Рутківський: тексти долі : біогр. нарис ; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Тернопіль : Навч. книга – Богдан, 2014. 414 с.

⁶⁵ Шаповал А. Володимир Миколайович Перетц як вчений-українознавець, дослідник рукописної та книжкової спадщини у світлі епістолярних джерел / відп. ред. Л. А. Дубровіна; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2020. 596 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0003840>

пулярних книжкових серій, призначених і для широкого кола читачів, які цікавляться постатями минулого, і для певних адресних аудиторій, наприклад, педагогів, лікарів.

Перше місце серед них, за чисельністю видань, значущістю статей, яким вони присвячені, рівнем залучення провідних вітчизняних авторів, безперечно, посідає серія «Знамениті українці» харківського видавництва «Фоліо». Високу оцінку громадськості здобули видання серії «Визначні постаті» львівського видавництва «Свічадо». Останнім часом усе більший авторитет серед українських інтелектуалів здобуває серія «Політичні портрети», започаткована Парламентським видавництвом. Новим явищем для українського книжкового репертуару стала поява нечисленних поки що науково-популярних видань — як non fiction, так і літературно-художніх творів, присвячених постатям зарубіжної історії та культури, зокрема у серії «Ім'я на обкладинці», що виходить у Тернополі у видавництві «Навчальна книга – Богдан».

Знаменним є зростання інтересу авторів-дослідників і читачів до внутрішнього духовного життя людини — і не лише визначних, харизматичних діячів, а й людини звичайної, як то кажуть, «пересічної», духовний досвід якої, сповідувані цінності й ідеали мають самостійне значення, уваги до інтелектуальної біографії як духовної біографії особистості, до гендерної проблематики, до автобіографічної творчості, его-документів.

Нині все більше зростає кількість наукових, художніх, документальних книжкових видань і журнальних публікацій, присвячених жіночій біографії. Але чи не перше місце щодо успішного застосування гуманітарних інновацій посідають в Україні видання для дитячого та юнацького читання. І це надзвичайно важливо — насамперед тому, що саме в ранні роки формуються засадничі уявлення не лише про Батьківщину в образах її достойників, а й про особисті ідеали, визначальні життєві установки. Для цих напрямів біографіки, найбільш позначених гуманітарними інноваціями, характерною стала мотиваційна спрямованість, що допомагає читачеві в особистісному зростанні, розвитку власних можливостей.

Посилення уваги до гендерної проблематики, нових форм фіксації спогадів свідків подій минулого та їхньої рефлексії власного життєвого шляху (біографічне інтерв'ю), збирання свідчень сучасників як форми творення колективної біографії, розвиток мемуаристики, а також поширеного у світі спрямування (авто)біографічної творчості, зокрема, life writing — фіксації подій, «записування життя», піднесення мистецької, політичної біографіки та інших спрямувань біографічної творчості, разом зі стрімким розвитком різноманітних

комплексних медійних форм репрезентації біографічних знань, біографічними арт-проектами, стрімко розширюють діапазон уявлень про біографіку, по-новому порушують питання про її роль і місце в суспільному житті, у духовному світі наших співгромадян. Знаменним проривом для української біографіки стало зростання інтересу до біографії звичайної людини, учасника чи просто свідка подій минулого і сучасності. Зникає межа між біографікою людей минулого і сучасного покоління, це підкреслює безперервність традиції: те, що відбувається сьогодні, — завтра вже буде історією.

Відповідно змінюються й уявлення дослідників про коло джерел біографіки, форми їх інтеграції, окремі напрями, про зв'язок біографіки з цифровою гуманітаристикою. Показово, що і в працях учених Інституту біографічних досліджень НБУВ постали проблеми біографічного інтерв'ю, візуалізації біографічного знання, *life writing* — «записування життя», повсякденної фіксації його подій нашими сучасниками.

Нарешті, біографіка нині стрімко вийшла за межі наукової і літературної творчості. Вона все активніше заповнює весь національний інформаційний простір: соціальні мережі, блоги, ютуб та інші платформи, захоплює мас-медіа, реалізується в комплексних арт-проектах, на телебаченні, у театрі. Усі ці явища тривалий час залишалися поза полем зору науковців. Нині вони потребують дуже серйозного осмислення. У інтелектуальному та соціально-культурному плані перелічені зрушення є знаменними. Вони відчутно наближають нас до мейнстриму світової біографіки.

Водночас не можна залишати поза увагою й негативні явища. Це консервація в багатьох виданнях старих поглядів, повторення того, що вже було, до чого призвичаїлися. До цього докладаються й сторонні ідейні впливи, позначені імперським дискурсом. Усе це не можна недооцінювати, особливо в умовах розв'язаної проти України «гібридної війни», неодмінним складником якої є «війна імен» — спроби «привласнити» спадщину визначних діячів України, оголосити її частиною російської або «радянської» історії та культури.

Але нова інтелектуальна й духовна атмосфера суспільства в поєднанні з сучасними тенденціями в організації науково-дослідної справи, закономірно ставить на порядок денний питання щодо подальшої долі тих традиційних біографічних досліджень, які здійснюються в багатьох наукових установах і розраховані лише на вузьке середовище професіоналів. Нині це вже не відповідає суспільним уявленням про місце й роль соціогуманітарних наук в інтелектуальному й культурному житті українського громадянства і все менше є для нього прийнятним.

Висновки. Отже, розвиток вітчизняної біографіки в роки незалежності України не був процесом безперервного «лінійного» поступу. Він позначений якісно неоднорідними етапами, що відрізнялися між собою за ідейною спрямованістю, характером і змістом дослідницьких та інформаційних завдань, науковими підходами, які застосовувалися для їх розв'язання. Лише врахування цих особливостей дає змогу вповні об'єктивно оцінювати здобутки й проблеми біографіки на кожному з етапів у загальному контексті суспільного розвитку та стану соціогуманітарних досліджень. Зазначене є вкрай важливим для правильного орієнтування вчених, наукових установ та видавців у визначенні сучасних пріоритетів, завдань і перспектив на майбутнє. Воно дає змогу зрозуміти відмінності в постановці завдань, визначенні особливостей наукових підходів, обрати відповідні методичні та інструментальні дослідницькі засоби, а отже, — уникнути необґрунтованого повторення в нових умовах уже застарілих рішень, віджилих методичних прийомів.

Посилення суспільної уваги до біографіки настійно ставить перед дослідниками, видавцями, фахівцями бібліотечної та інформаційної сфери вимоги принципово нового рівня, щоб здійснювані ними проєкти, їх проблематика відповідали дослідницьким завданням згідно з духом часу, вимогами сучасного розвитку гуманітарної науки і культури, європейського наукового дискурсу. Нині потрібно поєднувати критичне осмислення здобутого з прискіпливим поглядом на нові тенденції в розвитку біографіки, які тільки проявляються і починають набирати сили. Насамперед тому, що сутність біографіки в сучасному світі, її місце, роль, значення, завдання суттєво змінюються. Це обумовлено і кардинальними зрушеннями в суспільному житті, і становленням нової особливості, яка готова діяти й самостверджуватися в умовах криз, невизначеності «плинних часів», індивідуальної відповідальності за своє життя. Вона стає нині головним читачем біографічної літератури, користувачем біографічної інформації і ставить до неї нові підвищені вимоги. Зазначене обумовлює важливість постійної спрямованості зусиль дослідників на досягнення максимальної відповідності і наукових праць, і біографіки літературної та non fiction, сучасним читацьким інтересам та запитам. Гуманітарне знання має слугувати широкому суспільному загалу, а не замикатися у вузькому колі фахівців та інтелектуальної еліти.

Тому першорядним завданням на найближчу перспективу стає остаточне подолання застарілих стереотипів — «лінійного» біографічного письма, шаблонного, одновимірного зображення особистості, позбавленої внутрішніх суперечностей і зростання, безадресності біографічної літератури та інформації. А основне — у центрі дослідниць-

ких інтересів біографіки має утвердитися особистість, її розвиток, а не висвітлення за допомогою прикладів із життя людей історичного минулого. Наповнення дослідницького та культурно-інформаційного простору значущими для сучасної України іменами, ідеями, смислами потребує в наш час розвитку нових тематичних та жанрових спрямувань, суттєвого розширення діапазону джерел, форм і методів збирання й систематизації, аналізу даних, сміливого застосування нових дослідницьких прийомів, форм біографічного письма, методів конструювання біографічних наративів, окреслення в них того, що створює багатомірні, сповнені внутрішнього динамізму, незабутні для читачів образи співвітчизників, які вони будуть згодні прийняти до свого внутрішнього, особистісного світу історії й культури.

Тому важливо всебічно поширювати біографічні знання, надавати їм дієву адресну спрямованість, підносити культуру сприйняття біографічної інформації представниками різних за віковими, освітніми, професійними характеристиками аудиторій. Це потребує не лише тісного поєднання зусиль установ науки і культури, закладів освіти, видавництва, інформаційних центрів та ЗМІ, а й постійної підтримки громадських, творчих осередків та владних структур, зокрема, на регіональному й місцевому рівні, де є змога використовувати для цього ресурси і можливості громад. Остання може реалізовуватися у формі організації інформаційних подій, зокрема, з пошанування ювілеїв та пам'ятних дат, проведення конкурсів біографічних досліджень різного рівня, підтримки дослідницьких та видавничих ініціатив, започаткування на місцях декад біографічної літератури, щорічного відзначення міжнародного Дня біографів, інших комунікативних заходів, різноманітний і дієвий досвід яких у наш час напрацьовується багатьма установами науки і культури.

1. Бездрабко В. В. Сучасний стан і перспективи розвитку вітчизняної біографістики / В. Бездрабко // Українська біографістика = *Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. – Київ, 2016. – Вип. 14. – С. 29–49. <https://doi.org/10.15407/ub.14.029>.
2. Березівська Л. Д. Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського як інтегратор і поширювач педагогічного біографічного знання / Л. Д. Березівська // Українська біографістика = *Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. – Київ, 2015. – Вип. 12. – С. 283–295. <https://doi.org/10.15407/ub.12.283>.
3. Бугаєва О. В. Розвиток музично-біографічної довідкової справи в Україні / О. Бугаєва // Пам'ять століть. – 2012. – № 6. – С. 246–257.
4. Бугаєва О. В. Новітні українські музично-біографічні видання для дітей і юнацтва / О. В. Бугаєва, Н. П. Марченко // Українська біографістика = *Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. – Київ, 2020. – Вип. 19. – С. 86–100. <https://doi.org/10.15407/ub.19.086>

5. Буряк Л. Жіноча біографіка як напрям наукових досліджень: традиції й сучасні репрезентації / Л. І. Буряк // Українська біографістика = Biographistica Ukrainica : зб. наук. праць. – Київ, 2016. – Вип. 13. – С. 10–27. <https://doi.org/10.15407/ub.13.010>
6. Буряк Л. І. Інсталяція як біографічний конструкт: Гнат Павлович Житецький / Л. І. Буряк // Українська біографістика = Biographistica Ukrainica : зб. наук. праць. – Київ, 2017. – Вип. 15. – С. 13–42. <https://doi.org/10.15407/ub.15.013>
7. Буряк Л. І. Українська біографіка «плинних часів»: пропозиція осмислення / Л. І. Буряк // Українська біографістика = Biographistica Ukrainica : зб. наук. праць. – Київ, 2020. – Вип. 19. – С. 33–52. <https://doi.org/10.15407/ub.19.033>
8. Вітчизняні ресурси біографічної та біобібліографічної інформації: проблеми формування й використання : колективна монографія / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; редкол. : В. І. Попик (відп. ред.) та ін. – Київ : НБУВ, 2016. – 272 с. – Режим доступу: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0002121>.
9. Демченко Т. Біографіка на сторінках часопису «Пам'ятки України»: історія та культура (2011–2015 роки) / Т. Демченко, С. Іваницька / Сіверянський літопис. – 2016. – № 4. – С. 203–216. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sl_2016_4_19.
10. Зелінська А. А. Ринок української біографічної книги в 2005–2009 рр.: основні статистичні показники / А. Зелінська // Вісник Книжкової палати. – 2016. – № 12. – С. 9–13. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkr_2016_12_3.
11. Зелінська А. А. Українська біографічна книга нон-фікшн у розрізі проблемного підходу / А. Зелінська // Вісник Книжкової палати. – 2018. – № 7. – С. 15–21. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkr_2018_7_5.
12. Історична біографіка в Україні: проблеми, завдання і перспективи розвитку досліджень, видавничої та інформаційної роботи : колективна монографія / НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського ; редкол.: В. І. Попик (відп. ред.) та ін. – Київ : НБУВ, 2019. – 364 с.
13. Любовець Н. І. Бібліографія українських мемуарів: досвід та сучасні виклики / Н. І. Любовець // Українська біографістика = Biographistica Ukrainica : зб. наук. праць. – Київ, 2019. – Вип. 18. – С. 195–212. <https://doi.org/10.15407/ub.18.195>.
14. Любовець Н. І. Сучасні трансформації мемуарного простору: загальний та локальний виміри / Н. І. Любовець // Українська біографістика = Biographistica Ukrainica : зб. наук. праць. – Київ, 2020. – Вип. 20. – С. 172–189. <https://doi.org/10.15407/ub.20.172>
15. Ляшко С. М. Постійна комісія для складання Біографічного словника діячів України (1919–1933): сучасний контекст / С. М. Ляшко // Українська біографістика = Biographistica Ukrainica : зб. наук. праць. – Київ, 2019. – Вип. 18. – С. 14–26. <https://doi.org/10.15407/ub.18.014>
16. Марченко Н. П., Пагик В. В. «Українська біографістика = Biographistica Ukrainica»: фіксація та трансформація біографічного дискурсу в Україні / Н. П. Марченко, В. В. Пагик // Українська біографістика = Biographistica Ukrainica. – 2019. – Вип. 17. – С. 165–195. <https://doi.org/10.15407/ub.17.165>

17. Марченко Н. П. Стратегії біографічного письма та дискурс біографіки для дітей і юнацтва в Україні (2014–2019 рр.) / Н. П. Марченко // Українська біографістика = *Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. – Київ, 2019. – Вип. 18. – С. 173–195. <https://doi.org/10.15407/ub.18.173>
18. Марченко Н. П. Презентація біографічного знання в сучасних українських біографічних виданнях для дітей і підлітків / Н. П. Марченко // Українська біографістика = *Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. – Київ, 2020. – Вип. 19. – С. 53–68. <https://doi.org/10.15407/ub.19.053>
19. Попик В. І. Ресурси довідкової біографічної інформації: історичний досвід формування, сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку : монографія / Володимир Попик. – Київ : НБУВ, 2013. – 518 с.
20. Попик В. І. Здобутки і завдання провідного осередку вітчизняної біографістики: до 25-річчя інституту біографічних досліджень / В. І. Попик // Українська біографістика = *Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. – Київ, 2019. – Вип. 18. – С. 27–53. <https://doi.org/10.15407/ub.18.027>
21. Попик В. І. Вітчизняна біографіка в умовах трансформацій інтелектуального і духовного життя суспільства / В. І. Попик // Українська біографістика = *Biographistica Ukrainica* : зб. наук. праць. – Київ, 2020. – Вип. 20. – С. 149–171. <https://doi.org/10.15407/ub.20.149>
22. Історико-біографічні дослідження, розбудова електронних ресурсів біографічної та біобібліографічної інформації / Попик В. І., Любовець Н. І., Яценко О. М., Котлярова Т. В. // Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського: розвиток національної бібліографії, біографічних досліджень та науково-бібліографічної діяльності (2002–2019) : [колект. монографія]. – Київ : НБУВ, 2019. – С. 127–206.
23. Федорів І. Тернопільська наукова школа історичної біографістики професора Миколи Алексієвця: етапи, здобутки і перспективи розвитку / І. Федорів // Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія : Історія, міжнародні відносини. – 2012. – Вип. 10. – С. 61–71. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ues_2012_10_8.
24. Черниш Н. До історії українських біобібліографічних словників / Наталія Черниш // Бібліотечний вісник. – 2009. – № 2. – С. 26–30. – Режим доступу: http://bv.nbuv.gov.ua/doc/bv_2009_2_4
25. Zelinska A. Ukrainian Market of Biography Book during 2010–2013: the Main Statistical Indicators // *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences*. – 2017. – № V (22), Is.: 131. – P. 59–62.

REFERENCES

1. Bezdrabko, V. V. (2016). Suchasnyj stan i perspektyvy rozvytku vit-chuznyanoyi biografistyky [Current state and prospects of development of domestic biographer science]. *Ukrainska Biohrafistyka = Biographistica Ukrainica*, 14, 29–49. <https://doi.org/10.15407/ub.14.029> [In Ukrainian].
2. Berezivska, L. D. (2015). Derzhavna naukovo-pedagogichna biblioteka Ukrayiny imeni V. O. Sukhomlynskooho yak integrator i poshyryuvach pedagogichnogo biografichnogo znannya. [V. O. Sukhomlynskooho State Scientific

- and Pedagogical Library of Ukraine as an integrator and disseminator of pedagogical biographical knowledge]. *Ukrainska Biohrafistyka = Biographistica Ukrainica*, 12, 283-295. <https://doi.org/10.15407/ub.12.283> [In Ukrainian].
3. Bugaeva, O. (2012) Rozvytok muzychno-biografichnoyi dovidkovoyi spravy v Ukrayini [Development of musical-biographical reference business in Ukraine]. *Memory of Centuries*, 6, 246-257. [In Ukrainian].
 4. Bugaeva, O. (2020) Novitni ukrayinski muzychno-biografichni vydannya dlya ditej i yunaczta [The latest Ukrainian biographical publications for children and youth about musicians]. *Ukrainska Biohrafistyka = Biographistica Ukrainica*, 19, 86-100. <https://doi.org/10.15407/ub.19.086> [In Ukrainian].
 5. Buryak, L. (2016). Zhinocha biohrafika yak napriam naukovykh doslidzhen: tradytsii i suchasni reprezentatsii [Women's biography as the scientific field: traditions and modern representations]. *Ukrainska Biohrafistyka = Biographistica Ukrainica*, 13, 10-27. <https://doi.org/10.15407/ub.13.010> [In Ukrainian].
 6. Buryak, L. (2017). Instaliatsiia yak biohrafichni konstrukt: Hnat Pavlovych Zhytetskyi [Installation as a biographical construct: Hnat Pavlovich Zhytetskyi]. *Ukrainska Biohrafistyka = Biographistica Ukrainica*, 15, 13-42. <https://doi.org/10.15407/ub.15.013> [In Ukrainian].
 7. Buriak, L. (2020). Ukrayinska biografika "Plynykhn chasiv" propozyciia osmyslennya [Ukrainian biography of "liquid modernity": a proposal for reflection]. *Ukrainska Biohrafistyka = Biographistica Ukrainica*, 19, 33-52. <https://doi.org/10.15407/ub.19.033> [In Ukrainian].
 8. Popyk, V. I. (Ed.). (2016). *Vitchyzniani resursy biohrafichnoi ta biobibliografichnoi informatsii: problemy formuvannia i vykorystannia* [Domestic resources of biographical and biobibliographic information: problems of formation and use]. Kyiv, Ukraine : VNLU. [In Ukrainian].
 9. Demchenko, T., & Ivanytska S. (2016) Biografika na storinkax chasopysu "Pamyatky Ukrayiny: istoriya ta kultura" (2011-2015 roky) [Biography on the pages of the magazine "Monuments of Ukraine: history and culture" (2011-2015)]. *Siveryanskyi Litopys*, 4, 203-216. http://nbuv.gov.ua/UJRN/sl_2016_4_19 [In Ukrainian].
 10. Zelinska, A. A. (2016) Rynok ukrayinskoyi biografichnoyi knygy v 2005-2009 rr.: osnovni statystychni pokaznyky. [The market of the Ukrainian biographical book in 2005–2009: basic statistical indicators]. *Bulletin of the Book Chamber*, 1, 9-13 : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkp_2016_12_3 [In Ukrainian].
 11. Zelinska, A. A. (2018) Ukrayinska biografichna knyga non-fikshn u rozrizi problemnogo pidhodu. [Ukrainian biographical book non-fiction in terms of problem approach]. *Bulletin of the Book Chamber*, 7, 15-21. http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkp_2018_7_5 [In Ukrainian].
 12. Popyk, V. I. (Ed.). (2019). *Istorychna biohrafika v Ukraini: problemy, zavdannia i perspektyvy rozvytku doslidzhen, vydavnychoi ta informatsiinoi roboty* [Historical biography in Ukraine: problems, tasks and prospects for the development of research, publishing and informational work]. Kyiv, Ukraine: VNLU. [In Ukrainian].

13. Lyubovets, N. (2019) Bibliografiya ukrayinskyx memuariv: dosvid ta suchasni vyklyky [Bibliography of Ukrainian memoirs: Experience and modern challenges] *Ukrainska Biohrafistyka = Biographistica Ukrainica*, 18, 195-212. <https://doi.org/10.15407/ub.18.195> [In Ukrainian].
14. Lyubovets, N. (2020) Suchasni transformaciyi memuariv prostoru: zagalnyj ta lokalnyj vymiry [Modern transformations of memoir space: General and local measurements] *Ukrainska Biohrafistyka = Biographistica Ukrainica*, 20, 172-189. <https://doi.org/10.15407/ub.20.172> [In Ukrainian].
15. Lyashko, S. (2019) Postijna komisiya dlya skladannya Biografichnogo slovnyka diyachiv Ukrajiny (1919–1933): suchasnyj kontekst [Permanent Commission for composing the Biographic Dictionary of Ukrainian public figures (1919–1933): modern context] *Ukrainska Biohrafistyka = Biographistica Ukrainica*, 18, 14-26. <https://doi.org/10.15407/ub.18.014> [In Ukrainian].
16. Marchenko, N. P., & Patyk, V. V. (2019). "Ukrainska biohrafistyka = Biographistica Ukrainica": fiksatsiia ta transformatsiia biohrafichnogo dyskursu v Ukraini ["Ukrainian Biographistics = Biographistica Ukrainica": fixation and transformation of biographical discourse in Ukraine]. *Ukrainska Biohrafistyka = Biographistica Ukrainica*, 17, 165-195. <https://doi.org/10.15407/ub.17.165> [In Ukrainian].
17. Marchenko, N. P. (2019) Strategiyi biografichnogo pysma ta dyskurs biografiky dlya ditej i yunactva v Ukraini (2014–2019 rr.) [Biographical writing strategies and biography discourse for children and youth in Ukraine (2014–2019)] *Ukrainska Biohrafistyka = Biographistica Ukrainica*, 18, 173–195. <https://doi.org/10.15407/ub.18.173> [In Ukrainian].
18. Marchenko, N. P. (2020) Prezentaciya biografichnogo znannya v suchasnykh ukrayinskykh vydannyakh dlya ditej i pidlitkiv [Presentation of biographical knowledge in contemporary Ukrainian biographical publications for children and adolescents]. *Ukrainska Biohrafistyka = Biographistica Ukrainica*, 19, 53-68. [In Ukrainian].
19. Popyk, V. I. (2013) *Resursy dovidkovoї biohrafichnoi informatsii: istorychnyi dosvid formuvannia, suchasnyi stan, problemy ta perspektyvy rozvytku* [Resources of references biographical information, historical experience of formation, current status, problems and prospects]. Kyiv, Ukraine: VNLU. [In Ukrainian].
20. Popyk, V. I. (2019). Zdobutki i zavdannya providnogo oseredku vitchi-znyanoyi biografistiki: do 25-richchya Institutu biografichnih doslidzhen [Achievements and Tasks of the Leading Center in National Biographical Studies: to the Institute's of Biographical Research 25th Anniversary]. *Ukrainska Biohrafistyka = Biographistica Ukrainica*, 18, 27-53. http://ub.nbu.gov.ua/doc/ubi_2019_18_5 [In Ukrainian].
21. Popyk, V. I. (2020) Vitczyznyana biografika v umovax transformacij intelektualnogo i duhovnogo zhyttya suspilstva [Domestic biography through intellectual and spiritual transformations of society]. *Ukrainska Biohrafistyka = Biographistica Ukrainica*, 20, 149-171. <https://doi.org/10.15407/ub.20.149> [In Ukrainian].

22. Popyk, V. I. (Ed.) (2019). Istoryko-biografichni doslidzhennya, rozbudova elektronnyh resursiv biografichnoyi ta biobibliografichnoyi informaciyi [Historical and biographical research, development of electronic resources of biographical and biobibliographic information]. In *Nacionalna biblioteka Ukrayiny imeni V. I. Vernadskogo: rozvytok nacionalnoyi bibliografiyi, biografichnyx doslidzhen ta naukovo-bibliografichnoyi diyalnosti (2002–2019)* [V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine: development of national bibliography, biographical research and scientific and bibliographic activities (2002–2019)] (pp. 127-206). Kyiv, Ukraine: NBUV. [In Ukrainian].
23. Fedoriv, I. (2012) Ternopil'ska naukova shkola istorychnoyi biografistyky profesora Mykoly Aleksiyevcya: etapy, zdobutky i perspektyvy rozvytku [Ternopil scientific school of historical biography of professor Mykola Aleksievts: stages, achievements and prospects of development]. *Ukraine-Europe-World. International collection of scientific works. Series: History, international relations*, 8, 61-71.
http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ues_2012_10_8 [In Ukrainian].
24. Chernysh, N. (2009) Do istoriyi ukrayinskykh biobibliografichnykh slovnykiv [To the history of Ukrainian biobibliographic dictionaries]. *Bibliotechnij visnik* [Library journal], 2, 26-30. [bv.nbuv.gov.ua/doc/bv_2009_2_4](http://nbuv.gov.ua/doc/bv_2009_2_4) [In Ukrainian].
25. Zelinska, A. (2017). Ukrainian Market of Biography Book during 2010–2013: the Main Statistical Indicators. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences*, V(22), 59-62. [In English].

Рукопис одержано 12.10.2021 р.

Volodymyr POPYK, D. Sc. (History), Professor, Corresponding Member of the NAS of Ukraine, Director of the Institute of Biographical Research of VNLU (Kyiv, Ukraine).

Biography in independent Ukraine: Establishment, achievements, unresolved problems, tasks, and future prospects.

The article is dedicated to the analysis of characteristic features and peculiarities of the main stages of development of the national biography during 30 years of Ukrainian Independence. The purpose of the study is to identify changes in the general worldview of, and choice of problems for biographical research, and to evaluate its current state and leading trends of its evolution, upcoming tasks and future prospects. The research methodology is based on the joint application of general scientific methods of analysis and synthesis, generalization, explanation, systematization and classification, and empirical – observation, description and comparison. The scientific novelty of the article is its attempt to identify and generalize the patterns of evolution of ideological principles and conceptions of the purpose of biography within humanities research in independent Ukraine, to expand the range of problems and topics addressed, enrich the forms and methods of biographical writing, and adopt the theoretical and methodological legacy of European and global humanities and culture. The characteristic features, achievements and problems that arose at different stages of Ukrainian biography, current trends and prospects for its further evolution are studied. **Conclusions.** Significant

qualitative differences are highlighted, which determined the state and direction of the national biography's progress throughout its formation in the first decade of independence, its progress between the two Maidan Revolutions, and the current rise due to social, political and spiritual changes in Ukrainian society of recent years. Understanding and taking into account these features is important to help researchers, research institutions and publishers define up-to-date priorities, objectives and prospects.

Key words: Ukrainian biography, Ukrainian Independence years, stages of development of biographical research, intellectual and spiritual atmosphere in society.